

Кулішенко Л.А., аспірантка
Інституту журналістики
Київського національного
університету ім. Т.Шевченка

Інформаційна модель національного виховання (на матеріалі сучасної освітянської преси)

Статтю присвячено проблемі національного виховання у педагогічній пресі сучасності. Автор представляє інформаційну модель національного виховання на основі аналізу журнальних публікацій.

Процес оновлення усього громадського життя в Україні, демократичні засади державного устрою вимагають утвердження дискусійного начала. І сучасна вітчизняна преса прагне сприяти демократизації суспільства, розвитку гласності, громадянської активності людей, долати все те, що стоїть на перешкоді рухові до кардинальних змін, вона має стати виразником плюралізму думок.

Сферою нашого зацікавлення є педагогічні журнали, які вбирають в себе науковий потенціал вітчизняних педагогічних діячів, акумулюють і концентрують передові педагогічні ідеї, погляди, положення.

Вивчення періодики має певні традиції в українському журналістикознавстві. Наявні ґрунтовні дослідження регіональної преси, зокрема періодики Західної України: державотворча функція та тематичні аспекти українських журналів на західноукраїнських землях [1], українська преса Північної Буковини 1870-1940 рр. [2; 3]. М.Васильчук присвятив дисертаційне дослідження українським виданням в Коломиї другої половини ХІХ – ХХ ст. [4]. Крім того, М.Мартинюк уклав матеріали до бібліографії «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи» (1998).

Чимало дослідників звертають увагу на проблеми національної освіти в історичному аспекті. Вченими-журналістикознавцями досліджувались такі педагогічні видання кінця XIX – першої третини XX ст.: журнали «Основа» та «Киевская старина» [5; 6], газета «Школьна часопись» (1881-1889 pp.) [7], періодичні видання «Просвіти» в Галичині (1887-1939 pp.) [8], часопис «Учитель» (1889-1914pp.) [9], часописи Східної України (1905-1914) [10] тощо.

На сучасному етапі в українській педагогічній журналістиці досліджуються такі проблеми вітчизняної системи освіти: підготовка керівних кадрів у системі освіти [11], проблема управління школою на сторінках журналу «Рідна школа» [12], видання регіональних журналів, зокрема «Освіта на Луганщині» [13], тематична спрямованість сучасної освітянської преси [14] та інші.

Таким чином, педагогічна преса надає унікальну можливість ведення багатоаспектної полеміки з актуальних питань вітчизняної педагогічної думки. Одним з найважливіших є, на нашу думку, національне виховання, яке широко обговорюється на шпальтах освітянської преси. Дослідження таких педагогічних журналів, як «Рідна школа», «Початкова школа», «Педагогіка і психологія», «Дивослово», «Педагогіка і психологія професійної освіти», «Урок Української», «Дайджест: Школа-парк педагогічних ідей та технологій», «Дошкільне виховання», «Історія в школі», «Історія в школах України», «Наша школа», «Нові технології навчання», «Освіта і управління», «Слово і час», «Трибуна», «Трудова підготовка в закладах освіти», «Українська література в загальноосвітній школі», «Українська мова й література в середніх школах, ліцеях та колегіумах», «Шлях освіти», «Шкільна бібліотека», «Фізичне виховання в школі», «Відродження», «Коледжанин», «Директор школи», показало, що за період з 1991 до 2004 pp. було надруковано 152 публікації із зазначеної проблеми. Аналіз матеріалів дозволив виокреслити інформаційну модель національного виховання, яка включає: історичне та етнопедагогічне

підгрунття, педагогічну мету, завдання, принципи, зміст навчально-виховної діяльності, фактори виховної взаємодії, шляхи реалізації національного виховання та його кінцевий результат.

Висвітлення сучасного стану розвитку проблеми національного виховання неможливе без урахування доробку видатних педагогів минулого, чому і присвячена частина журнальних публікацій. Їх автори розкривають такі аспекти: становлення ідеї національного виховання в українській педагогіці [15; 16]; історичний розвиток патріотичного виховання в ІХ – ХХ ст. [18; 19]; становлення української національної школи [20; 21; 22]; передумови використання краєзнавства як засобу виховання патріотизму [23]. Розкриваючи погляди українських вчених на виховання молоді, дослідники вказують на неабияку роль праць К.Ушинського, О.Духновича, Г.Врецьона, І.Франка, Я.Чепіги, С.Русової, І.Ющишина у виникненні концептуальних засад національної освіти.

Підгрунттям національного виховання є етнопедагогіка (народна педагогіка) — наука про досвід народу у справі виховання молоді. Наукові дослідження сучасних вчених-педагогів присвячені особливостям української етнопедагогіки [24; 25], її складовій — козацькій педагогіці [26] та основам української національної школи-родини, яка ґрунтується на народних виховних традиціях [27; 28]. Безумовно, використання накопиченого українським народом досвіду у вихованні є цінним джерелом для відродження й становлення національного виховання на сучасному етапі.

Автори публікацій подають такі визначення ключового терміну. По-перше, під національним вихованням розуміють цілеспрямований, систематичний, регульований виховний процес, що має на меті утвердження у свідомості підростаючого покоління етнічної, культурної, мовної єдності, національної неповторності. По-друге, таку систему поглядів, ідей, переконань, ідеалів, які склались упродовж історичного розвитку народу і спрямовані на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі

якої засвоюється духовна та матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь.

Сучасне національне виховання повинно враховувати такі особливості нинішнього стану країни, як перехід України до ринкових відносин, процес розбудови самостійної, незалежної держави, тобто потреби українського суспільства мають визначати мету національного виховання. На сучасному етапі метою національного виховання є формування особистості громадянина України з національною свідомістю і самосвідомістю, характером, світоглядом та ідеалами на традиціях культури, духовності рідного народу і міжнаціональних відносин, основою яких є національна рівність, взаємна толерантність. Навчальна мета конкретизується у завданнях, які визначаються окремими навчально-виховними осередками з урахуванням специфіки їх впливу на молоде покоління.

В основу системи національного виховання слід покласти такі принципи: народність, природовідповідність, демократизм, гуманізм, етнізація, історизм. Принципи виховання виступають у ролі керівництва до дії, правил організації виховного процесу. Вони є методологічною основою національного виховання.

Змістову суть інформаційної моделі національного виховання виражають поняття «громадянськість», «патріотизм», «національна свідомість» та система цінностей. Розгляд цих педагогічних категорій допоможе розкрити систему національного виховання у взаємозалежних відносинах її елементів. Головною її складовою є громадянська.

Громадянське бачення світу є найглибшим і найповнішим, оскільки у ньому сполучаються два вектори розвитку особистості – суспільний та приватний. Звідси громадянськість – багатоаспектне поняття. По-перше, це інтегративна якість особистості, що дозволяє людині відчути себе юридично, соціально, морально, політично дієспроможним, по-друге, це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади. Громадянськість

слід інтерпретувати як базову соціальну установку, суть якої полягає у готовності особистості свідомо приймати і відповідально, добровільно виконувати закони та вимоги держави. Відповідно бути громадянином якоїсь держави означає належати до її постійного населення, користуватися її правами і виконувати обов'язки, встановлені законами цієї держави. Світосприймання зрілого громадянина відзначається рівнем сприйняття та осмислення актів державної дійсності з двох боків – державницького та особистісного, тобто рівнозначно важливими є як нація-держава, так і власне життя. Виявляється громадянськість у формі особистісної активності, що спрямовується на досягнення соціальної нормативності, участь у громадській діяльності, самокритичне ставлення до свого внеску в загальнонародну справу й критичне ставлення до поточних соціальних подій.

Таким чином, громадянськість є не вродженою, а набутою якістю особистості, і потребує формування. Її, по-перше, треба виховувати з дитинства. По-друге, смислопереживання громадянськості державна система має підкріплювати конкретними діями протягом усього свідомого, зрілого життя, оскільки зв'язок між людиною і державою двобічний.

Особлива увага в сучасних умовах приділяється ідеям патріотизму як складової формування рис громадянськості. У публікаціях досліджуваного періоду робляться спроби окреслити поняття «патріотизм», його роль, функції, структуру та місце в педагогічному процесі.

Під поняттям «патріотизм» розуміють любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви і подвиги. Виділяють такі функції патріотизму у суспільстві: ідентифікаційну, цілеутворюючу та мотиваційну.

Структура патріотизму являє собою складну і потужну систему, компонентами якої є окремі патріотичні якості емоційно-почуттєвого, інтелектуального та поведінкового характеру. Відповідно до цього виділяють три духовні пласти патріотизму. Перший – поверхневий – це природна любов до свого народу як до себе і своєї великої родини, любов до рідного

слова, до рідної природи, яка проходить крізь серце. Сприймання ж і відчуття другого пласту патріотизму проходить крізь розум, усвідомлення розумом свого святого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, усвідомлення необхідності протистояти, витримувати натиск. Третім і основним пластом патріотизму є такий рівень, коли готовність служити Батьківщині, своєму народові закладена в свідомості, в крові; це готовність до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси і особисте життя.

Отже, патріотичне виховання починається з формування патріотичних почуттів, становлення відповідної почуттєво-емоційної сфери, посилюється ідейною впевненістю, а втілюється у життя активною соціальною діяльністю. При цьому діалектика взаємовпливу почуття та інтелекту втілюється у свідому переконаність, благородну потребу практично служити інтересам Вітчизни.

З патріотизмом органічно поєднується інша громадянська риса особистості — національна самосвідомість, яка є складним і багатограним утворенням людської суб'єктивності. Вона базується на національній ідентифікації, усвідомленні причетності людини до роду і соціальної групи й спонукає особистість до національного самоздійснення. Врешті й нація з'являється лише тоді, коли в окремого індивіда викристалізовується національна свідомість.

Сутність національної самосвідомості виражається як у ставленні особистості до національних цінностей, якими є любов до рідної культури, мови, національних свят, традицій тощо, так і активному опануванні їх, розвитку.

Вихідним моментом у процесі впливу на свідомість є знання про свою національну спільність (мова, культура, особливості національного ідеалу, характеру тощо) та інші спільності. Саме на основі цього формується поняття «ми» — «вони», яке є основою національної самоідентифікації. Формуванню національної самосвідомості сприяє усвідомлення соціально зумовлених елементів логічного ланцюжка: сім'я — громада — етнос — нація, тобто

сприймання себе як частини нації, відчуття духовно-кровного зв'язку зі своєю нацією, з її духовною і матеріальною культурою.

Формування національної самосвідомості відбувається, перш за все, в процесі залучення до соціального і культурного досвіду свого народу та світової культури в цілому. Виділяють кілька рівнів у формуванні національної самосвідомості: первинний, який ґрунтується на емоційному ставленні до національного та вторинний, який передбачає осмислення власних почуттів, потреб нації, держави.

Рівні сформованості національної самосвідомості визначають за допомогою теоретичних знань та практичних умінь. Називають такі групи критеріїв рівня сформованості національної свідомості: ставлення особистості до рідної землі, рідного краю; ставлення до етносу, нації, народу; ставлення до культури українського народу, його пісенного фольклору; ставлення до України, розбудови української незалежної держави; ставлення до суспільства, людей; ставлення до себе. Виділяють три рівні сформованості національної свідомості: високий, середній і низький. Це слід враховувати у процесі виховання національної самосвідомості підростаючого покоління.

Фундаментальною базою національного виховання є система ціннісних орієнтацій. Вона включає загальнолюдські та національні цінності. Абсолютні (загальнолюдські) стосуються всіх людей і не залежать ні від національності, ні від віку, статі, тобто вони є універсальними. Це ідеали добра, справедливості, совісті, честі, гідності, мудрості тощо. Останнім часом вчені до цієї групи цінностей додають ще й космополітизм. Визнають його як одну з форм інтеграції молоді в загальноєвропейське політичне та громадянське життя. Космополітизм як цінність забезпечує розуміння різноманітних культур, головних проблем діяльності демократичних режимів, рівності як соціальної норми, толерантного ставлення до національних меншин тощо.

Цінності національні є значущими для одного народу, на їх визначення впливають такі чинники, як історія, матеріальна та духовна культура народу.

Тому для українського народу національними цінностями є свобода, патріотизм, національна гідність. Громадянські цінності включають поняття прав і свобод людини, повагу до законів, держави, демократичного устрою. Родинними цінностями є ставлення до батька, матері, родичів, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей. Цінностями особистого життя людини є розуміння щастя, сенсу життя і т.д., на що впливають характер, поведінка, напрям зусиль, стиль приватного життя.

Такою є система цінностей, яка є певним орієнтиром у навчально-виховному процесі. Формування таких цінностей слід починати від нижчого до вищого, тобто від цінностей особистого життя до загальнолюдських, хоча всі рівні ієрархії цінностей є важливими в однаковій мірі.

Важливими факторами виховного впливу на особистість є сім'я, церква, громадське життя і засоби масової діяльності.

Процес соціалізації особистості починається в сім'ї: закладаються основи світоглядних знань, формується ціннісно-сміслова система, ставлення до нації, держави. І навіть пізніше, під час навчання у закладах освіти, спосіб життєдіяльності, принципи сім'ї мають неабияке значення у виховному впливі на свідомість дитини.

Останнім часом зростає роль церкви та її інститутів у формуванні світоглядних орієнтацій особистості. Релігійні виховні традиції утверджують загальнолюдські ідеї й ідеали добра, правди, справедливості, благородства, милосердя. Тому національна система виховання використовує здобутки церкви у вихованні підростаючих поколінь.

Громадське життя теж повинно не залишати поза увагою виховання молодого покоління і всіляко сприяти цьому. Мається на увазі допомога різноманітних благодійних організацій та фондів у проведенні виховних заходів, конкурсів, семінарів, тренінгів, надання грантів для розробки науково-методичних матеріалів, посібників, фінансова підтримка публікацій тощо.

Виконувати завдання національного виховання мають також засоби масової інформації (телебачення, радіо, друковані періодичні та електронні видання), які є одним із найважливіших джерел інформації у сучасному суспільстві. Їхнє значення в житті молоді може перевищувати значення навчальної діяльності, а виховний вплив часом перевищує вплив педагогічного виховання. ЗМІ впливають на світогляд молоді безпосередньо своїм змістом шляхом публікації відповідних матеріалів, підготовки та випуску навчальних теле- та радіопередач.

Шляхами реалізації національного виховання в Україні є діяльність системи створених державою і громадськістю навчально-виховних осередків. Це дошкільні навчальні заклади, школи, професійно-технічні училища та вищі навчальні заклади – інститути, університети; позашкільні заклади освіти, клуби, бібліотеки; установи культури, громадські організації, дитячі, юнацькі організації й товариства. Вчені вказують на особливу роль дитячо-юнацьких організацій «Чайка», «Козацьке братство», «Джура», «Січ», «Пласт», «Сокіл», які створені для об'єднання й виховання молоді відповідно до принципів народної козацької педагогіки.

Всі перелічені ланки навчально-виховного процесу можуть успішно виконати виховні функції лише за умови злагодженості дій, тобто поетапного формування почуттів, рис, світогляду особистості.

Звичайно, всі елементи освітньої системи мають важливе значення, проте більшість авторів аналізованих журнальних публікацій вказують на особливу роль школи у здійсненні національного виховання, оскільки найвідповідальніший етап формування особистості припадає на шкільні роки. Причиною цього, на нашу думку, є той факт, що саме у віці 12-15 років відбувається формування особистості учня, осмислення світу і себе в ньому, тобто визначальними є вікові та психологічні показники.

Універсальним методом національного виховання є організація життєдіяльності учнів, включення їх у різні види діяльності із забезпеченням права вибору. Такими видами є шкільне самоврядування, участь у

громадському житті школи, взаємини співробітництва. Застосовуються й традиційні методи: бесіда, дискусія, диспут, розповідь, ілюстрація, проблемний пошук, самостійна робота над фольклорними та етнографічними джерелами, переконування, приучування. У роботі навчально-виховних закладів освіти провідну роль повинні виконувати активні методи, які базуються на демократичному стилі взаємодії. Серед них називають такі: ситуативно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером тощо.

Зміст національного виховання реалізується такими основними засобами: рідна мова, історія, національна символіка, краєзнавство, родовід, природа рідного краю. Допоміжними, додатковими є наступні: національна міфологія, фольклор, національне мистецтво, народний календар, прикмети, вірування, релігійні виховні традиції.

Формами національного виховання є: 1) шкільні уроки гуманітарного (українська мова та література, народознавство, історія України, географія) та естетичного (музика, образотворче мистецтво, художня праця) напрямків; 2) факультативні заняття поглибленого вивчення народного мистецтва, народних джерел; 3) позакласні краєзнавчі гуртки; 4) студії народної творчості; 5) проведення в позаурочний час фольклорних свят, вечорниць, свят рідної мови; 6) різноманітні конкурси, зустрічі з відомими українськими діячами, письменниками, змагання, конференції тощо.

Врешті-решт, українська національна система виховання зорієнтована на цілісну особистість громадянина України як вихідний компонент та кінцевий результат. Розуміючи, що сучасному українському суспільству потрібна людина т. зв. нової генерації, пропонуємо власну якісну характеристику ідеалу досконалого українця. Аналіз історичного матеріалу дає можливість стверджувати, що позитивними традиційними рисами українця є лагідність, щирість, доброта, доброзичливість, гостинність, працьовитість, а ще прагнення до свободи, правди та захисту свого роду і

Батьківщини. Разом з цим сьогоднішньому суспільству потрібна людина, яка могла б забезпечити розбудову нової Української держави. Таким чином, цій особистості притаманні ряд особливостей: достатній рівень інтелектуального, морального, естетичного, екологічного та фізичного розвитку; патріотизм; соціальна активність; почуття громадянського обов'язку, відповідальності та мужності; повага до демократичних цінностей (права людини, індивідуальна свобода, свобода слова та волевиявлення, плюралізм думок тощо); національне самоусвідомлення; володіння культурою міжнаціональних відносин. Таким є, на наше переконання, образ цілісної особистості сучасного українця як кінцевого результату національного виховання.

Таким чином, інформаційну модель національного виховання становлять:

- 1) мета та завдання;
- 2) принципи національного виховання (народність, природовідповідність, демократизм, гуманізм, етнізація, історизм);
- 3) зміст національного виховання (громадянськість, патріотизм, національна свідомість, система цінностей);
- 4) шляхи реалізації національного виховання (система створених державою і громадськістю навчально-виховних осередків);
- 5) методичне забезпечення національного виховання:
  - методи виховання (традиційні — бесіда, розповідь, диспут, схвалення, засудження, ілюстрація; інноваційні — самоврядування, проблемний пошук, ситуативно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером тощо);
  - засоби (основні — рідна мова, історія, родовід, краєзнавство, природа рідного краю, національна символіка; допоміжні — національна міфологія, фольклор, національне мистецтво, народний календар, прикмети, вірування);

- форми виховання (шкільні уроки гуманітарного та естетичного спрямувань, факультативні заняття поглибленого вивчення народного мистецтва, позакласні краєзнавчі гуртки, студії народної творчості, фольклорні свята, вечорниці, свята рідної мови, різноманітні конкурси, зустрічі з відомими українськими діячами, письменниками, змагання, конференції).
- 6) фактори виховного впливу (сім'я, церква, громадське життя і засоби масової діяльності);
- 7) цілісна особистість громадянина України як кінцевий результат національного виховання.

Такою є, на нашу думку, інформаційна модель національного виховання за публікаціями науково-педагогічних журналів сучасності за період з 1991 до 2004 рр.

Summary

The article is devoted to the problem of national upbringing in the up-to-date pedagogical press. The author presents the information model of national upbringing based on the analysis of the journals' publications.

Література

1. Гутковський В.В., Крупський І.К., Олексин О.М. Українські журнали на західноукраїнських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848-1919 рр.): Історико-політичний нарис. – Львів: Вільна Україна, 2001. – 136 с.
2. Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870-1940 рр.). – Львів: Фенікс, 2000. – 588 с.
3. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Північної Буковини (1870-1940 рр.). – Львів: Фенікс, 1999. – 428 с.

4. *Васильчук М.М.* Українські видання в Коломиї (друга пол. ХІХ – ХХ ст.): історико-функціональний і тематичний аспект. Автореф. дис...канд. філол. н. – К., 2003. – 20 с.
5. *Побірченко Н.С.* Проблеми освіти на сторінках часопису «Киевская старина» (1882-1906). – К.: Наук. світ, 2000. – 91с.
6. *Побірченко Н.С.* Шкільні проблеми на сторінках часопису «Основа» (1861-1862). – К.: Наук. світ, 1999. – 34 с.
7. *Сніцарчук Л.В.* «Школьна часопись» (1881-1889 рр.) – газета галицького шкільництва /Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22-23 грудня 1995 р. /За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1995. – С. 54-57.
8. *Зворський С.Л.* Періодичні видання «Просвіти» в Галичині (1877-1939 рр.) як провідники наукових знань і культури серед населення краю /Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22-23 грудня 1995 р. /За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1995. – С. 47-50.
9. *Черниш Н.І.* Досвід видання часопису «Учитель» (1889-1914 рр.) /Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19-20 грудня 1997 р. /За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1997. – С. 40-43.
10. *Остапенко Н.Ф., Сидоренко Н.М.* Від «Ради» і «Світла» до «Вільної української школи»: проблеми національної освіти на сторінках українських часописів Східної України (1905-1914) // Образ. – 2001. – Вип. 2. – С. 72–79.
11. *Омельчук І.* Педагогічні журнали України (1990- 1995 рр.) про проблеми підготовки керівних кадрів у системі освіти /Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22-23 грудня 1995 р. /За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1995. – С. 188-190.
12. *Косинська О.* Проблеми управління школою на сторінках журналу «Рідна школа» (1990-1995) /Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та

- повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22-23 грудня 1995 р. /За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1995. – С. 185-188.
13. *Футнікова Н.* Журнал «Освіта на Луганщині» як регіональне педагогічне періодичне видання /Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. 17-18 трав. 2002 р. /За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2002. – С. 546-550.
14. *Коновець О.Ф.* Когнітивний і національно-культурний комунікатив сучасної освітянської преси /Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф. 24-26 жовт. 2003 р. – Львів, 2003. – С. 577–584.
15. *Ступарик Б., Гречин Б.* Становлення ідеї національного виховання в українській педагогіці // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 1. – С. 20-26.
16. *Ступарик Б.* Національна ідея в працях українських педагогів 20-30-х рр. ХХ ст. // Педагогіка і психологія. – 1997.– № 3. – С. 166-176.
17. *Ступарик Б.* Національна школа: витоки, становлення // Шкільна бібліотека. – 2003. – № 9. – С. 52-78.
18. *Коркішко О.* Становлення патріотичного виховання в ІХ – ХVІІІ ст. // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 72-74.
19. *Коркішко О.* Становлення патріотичного виховання в ХІХ – ХХ ст. (Історичний аспект) // Рідна школа. – 2004. – № 2. – С. 60-62.
20. *Майборода В., Майборода С.* Національні школи України: історія, розвиток, уроки // Рідна школа. – 1993. – № 7. – С. 65–70.
21. *Невгодівський А.* Українська національна школа: становлення (1917 – 1920 рр.) // Рідна школа. – 2001. – № 11. – С. 65-67.
22. *Постолатій В.* Боротьба за національну школу в Україні // Рідна школа. – 1999. – № 6. – С. 28-30.
23. *Анікіна Т., Таран Н.* Науково-історичні передумови використання художнього краєзнавства у вихованні патріотизму //Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4. – С. 98-105.

24. *Стельмахович М., Червінська І.* Етнопедагогічні основи української національної школи-родини // Початкова школа. – 1997. – № 5. – С. 10-12.
25. *Будник О.* Особливості української етнопедагогіки // Дайджест: Школа-парк педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 2. – С. 116-118.
26. *Гутник І.* Козацька педагогіка як складова системи національного виховання молоді // Початкова школа. – 2003. - № 10. – С. 47-49.
27. *Стельмахович М., Червінська І.* Етнопедагогічні основи української національної школи-родини // Початкова школа. – 1997. – № 5. – С. 10-12.
28. *Усатенко Т.* Українська національна школа-родина – ціннісний орієнтир суспільства // Початкова школа. – 1997. – № 5. – С. 8-9.

Кулішенко Л.А. Інформаційна модель національного виховання (на матеріалі сучасної педагогічної преси / Л. Кулішенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – 2006. – № 3 (87). – С. 43-49.

